

Мойсієнко В.М.

*кандидат історичних наук, доцент,
перший заступник директора Центру європейської та євроатлантичної інтеграції
Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького (Україна)*

Науменко Т.І.

студентка IV курсу Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького (Україна)

ПРИРОДНЕ ПРАВО: СУТНІСТЬ, ЦІННОСТНІ ПІДВАЛИНИ ТА МЕЖІ ДІЇ

Актуальність даної наукової розвідки полягає в тому, що формування сучасного праворозуміння неможливе без засвоєння філософсько-правової спадщини, створеної протягом століть у рамках різних концепцій природного права. Сучасними дослідниками (В.С. Нерсисянцом, С.С.Алексєєвим, С.П.Головатим, Д.А.Керимовим, Е.В.Соловйовим, Л.В.Петровою, П.М. Рабіновичем, С.В. Шевчуком та ін.) вивчаються різні аспекти природно-правової теорії, її елементи використовуються при створенні власних оригінальних філософсько-правових концепцій. Однак процес дослідження зазначеної проблеми не можна визнати повним і завершеним. З цього погляду, аналіз сутності різних концепцій природного права, розгляд їхньої теоретичної основи і ціннісних підвалин та меж буття, що і є метою даного дослідження, представляє значний науковий і практичний інтерес.

В науковій літературі, з досліджуваної проблеми, не зважаючи на те, що вона досить обширна, немає чіткого, однозначного визначення поняття «природне право». Навіть у Юридичній енциклопедії пропонується надто спрощене визначення природного права, як «теоретичної доктрини, за якою головним джерелом права є сама природа, а не воля законодавця» [1, 132].

Сучасні дослідники намагаються окреслити природне право в широкому та вузькому значенні. Зокрема, в широкому розумінні природне право означає «такі принципи обов'язкового порядку, які мають значення незалежно від людської згоди та установлень, отже незалежно від позитивного права» [2, 32]. Що ж до вузького значення, більшість сучасних авторів трактує природне право як певні загальнообов'язкові норми поведінки, які сприяють розкриттю та розвитку кожного індивіда, а самі норми, згідно з якими встановлюється земний порядок, є відображенням загальносвітового, вселенського поряд-

ку, що має надлюдський характер [3, 32]. Так, П.М. Рабінович зазначає, що «природні права людини – це певні можливості людини, які забезпечують їй належне існування, характеризуються свободою людини, можливостями цього суспільства, є рівними для всіх членів суспільства. Оскільки вони не надаються будь-якою особою або організацією, то не можуть будь-ким відчуватись [4, 32].

Отже, природне право – це універсальне, вище право, що не залежить від розуміння чи сприйняття людини. Як слушно зазначає А. Баумейстер, «природне право не є результатом конвенцій та витвором розуму. Природне право є об'єктивним та має онтологічний фундамент» [5, 110].

Для розуміння сутності природного права та його ціннісних складових звернемось до античної філософії, зокрема давньогрецької, в якій були започатковані головні підходи до розуміння феномену природного права. Варто зазначити, що ще в часи Стародавньої Греції еліти оперували такими поняттями як «діке» (правда, справедливість), «тіме» (честь, почесне право), «номос» (закон). Саме ідею всезагальної вищої справедливості ідеалізує Гесіод. Справедливість існує над силою і насиллям, вона стежить за дотриманням божественної волі та суворо карає за відступ від неї. Така правда і справедливість відрізняється від земної. Так, Гесіод розмежовує те, що згодом визначили як природний та позитивний закони. Він засуджує падіння людської моралі й відхід від божественних велінь, а це загрожує перекрученням уявлень про право і справедливість [6, 400].

В основі Платонового бачення справедливого та законного лежить божественний розум, ідеальне начало, а розуміння природного права – це бачення його як світу ідей, які відображаються у нашому світі через людину, і завдання кожного – побачити в собі ці ідеальні закони та зуміти їх застосувати в повсякденному житті. Коли кож-

на людина здійснить це, тоді й виникне ідеальна держава.

У творах Арістотеля знаходимо чіткий поділ права на природне і позитивне (світське) право. На його думку, природне право універсальне, його основою й підґрунтям є універсальний розум. Поняття номосу (закону) філософ пов'язує з поняттям держави і законодавства, проте воно належить і «етносу» (звичаєві) й отримує легітимність через традицію, на підставі освячених предками звичаїв: «Номос як створюваний закон і позитивне право передбачає номос як звичай; звичай може стати законом» [6, с. 113]. Проблему права Арістотель пов'язує з проблемою моральних норм-звичаїв.

Отже, якщо Платон подав чітку схему пов'язаності справедливості, звичаїв, природного права і законів держави, то Арістотель чітко виділив природне і позитивне право.

Найбільш відоме і, можна сказати, достатньо повне формулювання природного права в античну добу належить римському мислителю Цицерону. У праці Цицерона «Про державу» читаємо: «Справжній закон – це розумне установлення, що відповідає природі, поширюється на всіх людей, постійне, вічне, що закликає до виконання обов'язку через наказ, відлякує від злочину шляхом заборони. Хто не підкориться йому, той буде втікачем від самого себе і, згордувавши людською природою, тим самим зазнає найбільшої кари, хоча й уникає інших страждань, які такими вважаються» [7, с. 113-114].

Отже, природне право римський мислитель трактує як незмінне у часі й універсальне для всіх людей суспільство; кожна людина, керуючись своїм розумом як визначником людської природи, може збагнути стандарти цього вищого закону, і лише справедливі людські закони, які узгоджені з вимогами вищого закону заслуговують назви права. Саме визначення поняття права містить окремо і принцип вибору того, що справедливе, належне і слушне.

Природне право, отже, розглядалося античною філософською школою як особлива система юридичних норм, які складають споконвічне надбання людського роду. Виходячи з цього, життєвим і науковим ідеалом суспільства вважалося повернення до старої істини в її первісній чистоті і незмінній досконалості.

Античні погляди були засвоєні філософсько-правовою думкою середньовіччя. Богослов'я знайшло підкріплення для цих понять у біблійних

переказах і ідеї первісного природного стану і природного права зробилися спільним місцем середньовічної доктрини. Філософія права Нового часу сприйняла ці ідеї як «стару шкільну аксіому» [8, 15].

У Новий час природно-правова теорія стає основою раціоналістичного світогляду. Оцінка суспільних відносин з позиції «здорового глузду», застосування до них правил логіки привели до зміни джерела природного права. Якщо раніше цим джерелом, як втім і усіх узагалі норм соціального і фізичного порядку на землі, визнавалося божественне волеустановлення, то тепер повсюдно поширеним стало твердження Г. Гроція про те, що «природне право настільки непорушне, що не може бути змінено навіть самим богом. Подібно тому як бог не може зробити, щоб двічі два не дорівнювало чотирьом, так точно він не може зло за внутрішнім змістом перетворити в добро» [9,72]. Джерело права тепер відшукується в розумі: «Право природне є розпорядження здорового розуму, згідно з яким та чи інша дія, залежно від її відповідності чи протиріччя самій розумній природі, визнається або морально ганебною, або морально необхідною» [9, 71].

Новий час характеризується безупинною зміною практичної спрямованості природно-правового вчення. Якщо спочатку його представники лише хотіли дати розумне пояснення сформованому порядку відносин між людьми, то наприкінці цього періоду вони спробували зруйнувати історичні основи існуючого положення справ і замінити їх більш розумними, більш гуманними.

Відповідно до цього ряд послідовних трансформацій перетерпіло і саме поняття «природне право». На першій стадії воно використовувалося як методологічний прийом, тобто природне право – це право, що існувало б, якби не було держави і встановлених нею законів. Пізніше природне право знову стали вважати історичною гіпотезою: природне право – це право, яке нібито діяло насправді в природному (додержавному) стані. На третій стадії воно розглядалося в якості політичного і юридичного ідеалу: природне право – це право, яке повинне б діяти замість історично сформованого правового порядку. І нарешті, природне право стали приймати за діюче право, яке повинне застосовуватися там, де мовчать закони, а іноді і там, де вони явно суперечать розуму [10, 213].

Слід констатувати, що протягом всієї історії свого існування поняття природного права було позбавлено належної змістовної і понятійної визначеності і загальнозначимості. А отже, «до сьогодні не існує єдиної думки стосовно визначення поняття природного права» [2, 92]. Адже ніколи не було, немає й у принципі не може бути якогось одного-єдиного природного права, а було і є безліч різних (окремих, особливих) природних прав, точніше кажучи – їхніх концепцій і версій. Так, під загальним найменуванням і єдиним терміном «природне право» маються на увазі різні (за своїм змістом, сутністю і поняттям) варіанти природного права, різні змісти, вкладені його минулими і сучасними прихильниками і супротивниками в це збірне поняття.

Однак, оскільки різні природно-правові вчення (і покладені в їхню основу різні поняття природного права) поряд з розходженнями мають і щось істотно спільне, що, власне кажучи, і дозволяє відрізнити дані філософські концепції від всіх інших, то представляється доцільним виділити їхню загальну логіко-теоретичну основу, говорячи іншими словами, визначити ідею природного права. «Ідея природного права, – відзначав П.І.Новгородцев, – зберігає свій основний логічний склад, незважаючи на все розходження підстав, при яких вона застосовується в історії. Конкретні підстави для засвоєння доктрини змінюються, але сутність її залишається. Важливо визначити ту спільну основу її, що піднімає її над свідомістю даного часу і, відповідаючи деякій загальній потребі життя, робить її надбанням цілого ряду епох» [11, 679-680].

Центральним пунктом природно-правової ідеї є розрізнення природного права і позитивного. Передбачається, що поряд із правом, створеним людьми і вираженим в законах, у судових рішеннях чи інших джерелах («позитивне право»), існує природне право – сукупність вимог, за своєю вихідною основою безпосередньо, без якої-небудь прямої людської участі породжених самим натуральним життям суспільства, «природою» людського буття, об'єктивними умовами життєдіяльності, природним ходом речей [12, 418].

Саме природне право є єдино справжнім, істинним правом, яке корениться в об'єктивній природі – у природі бога чи людини, у фізичній, соціальній чи духовній природі, у «природі речей» і т.д. Воно втілює у собі початки розумності,

моральності і справедливості. На відміну від нього позитивне право може розглядатися як відхилення, як штучне, помилкове чи довільне встановлення людей (офіційної влади). Отже, розрізнення природного права і позитивного права одночасно містить у собі їх протилежну ціннісну оцінку: позитивну – природного права, негативну – позитивного права.

Відповідно до цього, можна зробити висновок про те, що значенневою основою всіх уявлень про природне право є принцип протиставлення природного права позитивному, «штучному», який включає в себе їхню ціннісну оцінку і пріоритет «природного» над «штучним» [6, 610].

Обумовлена зазначеною природно-правовою ідеєю загальна модель природного права є вихідно об'єктивною, абсолютною, безумовною ціннісною моделлю. Однак конкретний зміст цінностей цієї моделі, а разом з тим і визначення конкретної лінії розподілу між цими цінностями залишаються за рамками ідеї природного права, поза її загальним поняттям. Дані аспекти уже відносяться до сфери тієї чи іншої окремої, історично обумовленої природно-правової концепції.

Немає тому нічого дивного в тім, що кожна індивідуальна природно-правова концепція авторські доповнюється поряд з об'єктивними властивостями права також різними моральними характеристиками. У результаті такого змішання права і моральності природне право постає як симбіоз різних соціальних норм, як деякий ціннісно-змістовний, морально-правовий комплекс, з позицій якого виноситься те чи інше ціннісне судження про позитивне право і позитивного законодавця (державну владу).

Ціннісні складові природного права історично визначаються конкретними умовами і вимогами життєдіяльності людського суспільства. Багато з них, які раніше сприймалися як моральні, згодом пішли в минуле і навіть нині оцінюються значною мірою негативно (наприклад, принципи кровної помсти, таліона, викупу). Багато з них, які розділяються обмеженою групою людей, мають дуже сумнівну для інших цінність. Наприклад, дотепер для обґрунтування різних революційно-насильницьких, а іноді і просто терористичних акцій, у якості природних можуть висуватися «права» на соціальну справедливість, справедливий поділ, грабіж награвованого, помсту за потоптану правду і т.д. [13, 550].

А тим часом, за головними і домінуючими своїми характеристиками і фундаментальною місією в житті суспільства природне право покликане бути твердою, високозначимою основою соціального регулювання в цілому, передосновою позитивного права, діючого законодавства. Як зазначає Ю.В.Тихонравов, природне право, як нормативна база і критерій оцінки позитивного права, «повинне містити в собі такі цінності, які можуть бути щиро і без усякого сумніву сприйняті всіма людьми чи, принаймні, переважною більшістю людей» [14, 399]. Виходячи з цього, у рамках природно-правових вчень історично була вироблена деяка єдина загальнолюдська система цінностей, яка складає в даний час приналежність будь-якої природно-правової доктрини. До основних таких цінностей більшість сучасних дослідників відносять: справедливість (у природно-правовому її розумінні), рівність, свободу, достоїнство особистості, права людини, правову державу.

Невід'ємною і визначальною ціннісною складовою природного права споконвічно є справедливість. Власне кажучи, уся сукупність морально-правових властивостей природного права в узагальненому вигляді може трактуватися як вираження загальної й абсолютної справедливості природного права, якій повинні відповідати позитивне право і діяльність держави в цілому.

Розглянуті з цього погляду поняття природного права і справедливості є нерозривними і навіть багато в чому тотожними. Не випадково тому багато дослідників і характеризують природне право як сукупність принципів справедливості. Наприклад, у Р. Циппеліуса: «Природне право позначає ті принципи справедливості, які начебто випливають з існуючого світового порядку, з природи речей або з природи самої людини» [2, 93]; у Х. Харта природне право – це «певні принципи справжньої моралі або справедливості, які людський розум може виявити без допомоги одкровлення, навіть якщо вони мають божественне походження» [15, 155].

Необхідно враховувати, що в природно-правових доктринах поняття справедливості наповнюється певним, особливим для кожної концепції фактично-матеріальним і, отже, обмеженим і частковим змістом. Тому природно-правове трактування поняття і змісту справедливості відрізняється від формально-логічного (на рівні теоретичних абстракцій і принципів) її трактування в цілому. Отже, й різні природно-правові

концепції справедливості – усупереч їхнім претензіям на моральну загальність і абсолютну цінність – насправді мають відносну цінність і виражають релятивістські представлення про моральність взагалі і моральні цінності права зокрема.

Із поняттям справедливості тісно пов'язана інша ціннісна складова природного права – рівність. Розповсюджені в суспільстві представлення про «рівність», відзначає С.С.Алексеев, тому, напевно, мають незаперечний авторитет не порушної аксіоми, що освячені ореолом достоїнств права та моралі і насамперед – високих моральних принципів, «моральної суті» принципу справедливості [13, 790].

Незважаючи на те, що думка про рівність, як уособлення справедливості і моральну основу правил людського поведіння, уперше зустрічається в європейській філософії вже в поглядах ряду давньогрецьких законодавців (так званих «семи мудреців») наприкінці VII початку VI ст. до н.е., принцип рівності доповнюється принципом індивідуальної свободи і, відповідно, суб'єктивного права тільки в Новий час. Намагаючись обґрунтувати необхідність реалізації принципу рівності в сучасному їм суспільстві, філософи Нового часу особливо підкреслювали наявність рівності людей у природному стані. Люди рівні від природи, говорив Т. Гоббс. Якщо природа зробила людей рівними, то ця рівність повинна бути визнана; якщо ж природа зробила людей нерівними, то рівність усе рівно повинна бути допущена, тому що «люди вважають себе рівними і вступають у мирний договір не інакше як на рівних умовах» [16, 180].

Природна рівність людей стала в цей період теоретичним обґрунтуванням можливості розгляду кожної людини як автономної особистості, наслідком чого було набуття нею так званого «права на розпорядження самою собою» («кожна людина має деяку власність, яка полягає в її власній особистості, на яку ніхто, крім неї самої, не має ніяких прав» [17, 277]) і трактування цивільного суспільства як сукупності автономних індивідів. Будь-які інші варіанти розпорядження людьми природними вважатися не можуть, тому що не впливають безпосередньо з людської природи.

Невід'ємною ціннісною складовою природного права є свобода. При цьому, як відзначали самі філософи природно-правового напрямку, «немає слова, яке одержало б стільки різноманітних зна-

чень і здійснювало б настільки різне враження на розум» [18, 288], як це. Багато в чому дане явище пояснюється тим, що свобода, утім, як і інші ціннісні складові природного права, трактується авторами природно-правових вчень не як специфічно формально-правове поняття, властивість чи характеристика, а як фактично-змістовний моральний феномен, що й обумовлює постійну зміну її значення і змісту.

Повна індивідуальна свобода, на думку філософів Нового часу, була можливою тільки в природному стані. Під нею розумілася (як, наприклад у Дж. Локка) можливість кожної людини діяти і розпоряджатися своїм майном і особистістю відповідно до того, що вона вважає придатним для себе в межах закону природи, не просячи дозволу в якої-небудь іншої особи і не залежачи від чийої-небудь волі [17, 263]. Втрата природної свободи вважалася можливою внаслідок різних причин. Найбільш розповсюдженою в цей час була версія про договірне походження громадянського суспільства, відповідно до якої люди з метою гарантії миру та безпеки взаємно погодилися відмовитися від ряду своїх прав і задовольнитися таким ступенем свободи стосовно інших, який вони б допустили в інших стосовно себе. Відповідно, свобода людей полягала в тому, щоб жити відповідно до постійного закону, спільного для кожного в цьому суспільстві і встановленого законодавчою владою, створеною в ньому. «Це – свобода слідувати моему власному бажанню у всіх випадках, коли цього не забороняє закон, і не бути залежним від непостійної, невизначеної, невідомої самовладної волі іншої людини» [17, 275], відзначав Дж. Локк.

Вважалося, що громадянська свобода, як свобода від деспотичної влади, настільки необхідна для збереження людини і настільки тісно з цим пов'язана, що людина не може розстатися з нею, не поплатившись за це своєю безпекою і життям. Цілком відмовитися від свободи, говорив Ж.Ж.Руссо, значить відректися від свого людського достоїнства, від прав людської природи, навіть від її обов'язків. «Неможливе ніяке відшкодування для того, хто від усього відмовляється. Подібна відмова несумісна з природою людини» [19, 203].

Принципи рівності і свободи стали тлом, на якому розвилася інша ціннісна складова природного права – права людини.

Сучасна концепція прав людини є підсумком тривалого розвитку як самого суспільства, так і людських уявлень про своє місце в суспільстві. Хоча витоки поглядів про свободу особи, її невід'ємні права і самоцінність можна знайти вже в античному світі, думкою, яка затвердилася в сучасній філософській, юридичній і історико-психологічній літературі, є така, що говорити про права людини в античному і середньовічному світі можна тільки дуже умовно. У тому вигляді, у якому права людини існують і розуміються в даний час, – це, безперечно, продукт Нового часу, тісно пов'язаний з розвитком у цей же період уявлень про автономію особистості й індивідуальну свободу.

Згідно поглядам, що сформувалися у XVII – XVIII ст., ті права, якими б володіла кожна людина, знаходячись у додержавному (природному) стані, одержали назву природних. Ці права «нічим не обмежені і кожна людина має у своєму розпорядженні однакові права» [20, 15]. При переході в цивільний стан люди, взаємно (за договором) відмовляючись від ряду своїх природних прав, передають блага від їхнього використання всьому суспільству, тобто переносять ці права на суспільство. До таких, як правило, належать права, здійснення яких і в природному стані не цілком у владі людини. Це, головним чином, права, які стосуються безпеки і захисту.

Проте, при переході в громадянське суспільство не всі природні права відчужуються. «Є деякі права, про які не можна думати, щоб хто-небудь міг уступити їх чи передати» [16, 158]. Дані права одержали назву невід'ємних природних прав. В англійській літературі їх позначають терміном *rights* (права взагалі).

В обмін на природні права, які не зберігаються, кожна людина одержує відповідні громадянські права (*liberties* чи *freedoms* – свободи), далі приналежні їй як члену суспільства. Тому в основі будь-якого громадянського права лежить право природне. Т.Пейн говорив: «Людина віддає своє право суспільству, частиною якого вона є, і віддає силі суспільства перевагу перед своєю власною силою. Суспільство нічого не дарує їй. Кожна людина-власник у своєму суспільстві і по праву користується його капіталом». Адже «людина вступила в суспільство не для того, щоб стати гірше, ніж вона була до цього, або мати менше прав, чим колись, а для того, щоб краще забезпечити ці права» [21, 204-205].

Уявлення про те, що відноситься до невід'ємних природних прав, досить різноманітні і багато в чому залежать від конкретних історичних умов. Так, наприклад, у роботі Г.Гроція «Про право війни і миру» (1625 р.), яка поклала початок природно-правовому «буму» у Новий час, основна увага приділялася праву приватної власності, у числі менших прав згадувалися право на збройний захист, право спротиву народу самодержавній владі, право на свободу пересування і т.д. [22, 71]. Т.Гоббс у «Левіафані» (1651) говорив про те, що «людина не може відмовитися від права чинити опір тим, хто нападає на неї з метою позбавити її життя» [16, 158-159]. Для Б.Спінози головною була свобода думки і слова: «Ніхто не може перенести на іншого своє природне право вільно міркувати і судити про які би то ні було речі, і ніхто не може бути примушений до цього» [23, 368] («Богословсько-політичний трактат», 1670 р.). Природні права на життя, на свободу і приватну власність (майно) визначаються у ролі основних у Дж. Локка («Два трактати про правління», 1690 р.) [17, 395-396].

Останні десятиріччя XVIII ст. Відзначаються початком закріплення прав людини в державних законодавчих актах. Вже в 1776 р. У Декларації прав Віргинії, а потім і в Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки офіційно проголошується, що «усі люди створені рівними і наділені їхнім Творцем певними невідчужуваними правами, до числа яких відносяться життя, свобода і прагнення до щастя» [24, 27].

Припущення про те, що кожній людській особистості від народження належать деякі права, безумовні і незмінні, незалежні від держави, які існують крім неї, а тому недоторканні для влади, було основою для формування іншої ціннісної складової природного права – обмеження влади правом.

Яким би ні був державний устрій, ким би ні здійснювалися функції влади, людська свідомість завжди прагне підкорити й акти володарювання юридичним нормам. Інтересам влади протиставляють початки права. Підкоряючись самі владі, відзначав М.М.Коркунов, громадяни жадають від органів влади підпорядкування праву, оскільки яким би ні був високим інтерес, пов'язаний з існуванням твердої і сильної влади, він не має виняткового характеру, не поглинає собою інших людських інтересів [25, 260].

Реалізація цієї складової є можливою, з точки зору представників досліджуваної теорії, в рамках розробленої ними природно-правової конструкції держави. У 30-х роках XIX ст. Для позначення подібної конструкції держави в німецькій юридичній літературі став використовуватися термін правова держава, який одержав надалі широке розповсюдження.

Підсумовуючи варто зазначити, що: 1) значеннєвою основою всіх уявлень про природне право є принцип протиставлення природного права позитивному, який включає в себе їхню ціннісну оцінку і пріоритет першого над другим; 2) основними ціннісними підвалинами природного права можна визначити: справедливість, рівність, свободу, достоїнство особистості, права людини, правове обмеження влади; 3) межами дії природного права можуть стати свідомість людини та позитивне право, тобто ті фактори, що залежать від суб'єктивної волі осіб, які встановлюють, застосовують або іншим чином реалізують об'єктивно існуюче право.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобровник С.В. Природне право // Юридична енциклопедія / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького / [ред. Ю.С. Шемшученко]. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1998. – Т. 5 : П-С. – С.132-133.
2. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник [Текст] : пер. з нім. / Р. Циппеліус – К.: Тендем, 2000 – 300с.
3. Нерсесянц В. Право и Закон. Из истории правовых учений [Текст] / В. Нерсесянц – М.: Наука, 1983. – 366 с.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права [Текст]: навчальний посібник / П.М. Рабінович – К.Атіка, 2001. – 176 с.
5. Баумейстер А. Філософія права [Текст]: навч. посіб. / А. О. Баумейстер. – Вінниця: О.Власюк, 2007. – 224 с.
6. Нерсесянц В. Філософія права [Текст]: ученик для вузів / В. Нерсесянц. – М.: Норма, 1999. – 552 с.
7. Цицерон М.Т. Про державу. Про закони. Про природу богів [Текст] / М.Т. Цицерон. – К.: Основи, 1998. – 476 с.
8. Новгородцев П.И. Историческая школа юристов, ее происхождение и судьба [Текст] / П.И. Новгородцев. – М.: Унив. тип., 1896. – 234 с.
9. Гроций Г. О праве войны и мира [Текст] / Г. Гроций. – М.: Ладомир, 1994. – 868 с.
10. Жоль К.К. Філософія и социология права. [Текст]: учебное пособие / К.К. Жоль. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 480 с.
11. Новгородцев П.И. Об историческом и философском изучении идей / П. И. Новгородцев // Вопросы философии и психологии. – 1900. – КН.IV

- (54). – С.668-685. **12.** Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения [Текст] / С.С.Алексеев. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 752 с. **13.** Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия [Текст] / С.С. Алексеев – М.: Статут, 1999. – 712 с. **14.** Тихонравов Ю.В. Основы философии права [Текст] / Ю.В. Тихонравов Ю.В. – М.: Вестник, 1997. – 608с. **15.** Харт Х.Л. Концепція права [Текст] / Х. Л. Харт ; пер. з англ. Н. Комарова. – К. : Сфера, 1998. - 231 с. **16.** Гоббс Т. Левіафан [Текст] / Т. Гоббс // Избр. произв. в 2-х томах, – М., 1965. – Т.2. **17.** Локк Дж. Два трактата о правлении [Текст] / Дж. Локк // Соч. в 3 т. – М., 1988. – Т.3. **18.** Монтескье Ш.Л. О духе законов [Текст] / Ш.Л. Монтескье // Избр. произв. – М., 1955. **19.** Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре [Текст] / Ж.Ж. Руссо // Об общественном договоре. Трактаты / Пер. с фр. – М.: «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998. – 423 с. **20.** Марат Ж.П. Конституція [Текст] / Ж.П. Марат// Избр. произв. – М., 1956. – Т.2. **21.** Пейн Т. Права человека [Текст] /Т.Пейн // Избр. соч. М.: Изд-во Академии наук СССР, 1959. – С.176-246. **22.** Гроций Г. О праве войны и мира: Репринт с изд. 1956 г. [Текст] / Г. Гроций – М.: Ладомир, 1994. – 868 с. **23.** Спиноза Б. Краткий трактат о Боге, человеке и его счастье [Текст]; Богословско-политический трактат: Филос. трактаты: Пер. с лат. и гол. / Спиноза Б. – Харьков: Фолио. – 400 с. **24.** Джефферсон Т. Декларация представителей Соединенных Штатов Америки [Текст] /Т. Джефферсон // Американские просветители. Избр. произв. в 2 т. – М., 1969. – Т.2. **25.** Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права[Текст] / Н.М. Коркунов. – СПб.: Сенат. тип., 1914. – 668 с.

Настасяк І. Ю.

*к. ю. н., доцент кафедри теорії та філософії права
Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ЧИННИКИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ ВИБІР СПОСОБУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Українське суспільство є вкрай складною соціальною системою, тому об'єктивно потребує впорядкування процесів, що відбуваються в ньому. Правовому впливу підлягає велика кількість суспільних відносин, і щоб упорядкувати їх потрібне диференційоване використання різних способів регулювання з урахуванням специфіки кожного з них. Правильний вибір та раціональне застосування належного способу правового регулювання дасть змогу ефективно організувати найрізноманітніші соціальні зв'язки в різних політичних та економічних умовах.

Спосіб правового регулювання безпосередньо забезпечує реалізацію провідних правових ідей і досягнення соціально значущих цілей. Ґрунтовне дослідження цього явища сприяє розкриттю сутності та призначення права, а також зміцненню фундаментальності правової теорії.

Проблему правового регулювання і складових його механізму українські та зарубіжні науковці розглядали в загальнотеоретичних і галузевих дослідженнях. Варто згадати роботи таких знаних учених, як: С. Алексеев, М. Байтін, А. Братко, С. Братусь, В. Горшенев, І. Дюрягін, Д. Керімов,

С. Кечек'ян, С. Комаров, А. Коренев, В. Кудрявцев, Є. Лукашева, А. Малько, Г. Мальцев, Н. Матузов, П. Недбайло, В. Нирков, В. Сапун, В. Сорокін, І. Сенякін, В. Сирих, Ю. Тихомиров, Р. Халфіна, М. Шаргородський, Г. Шершеневич, К. Шундіков, Л. Явіч та ін.

Не применшуючи значущості праць згаданих науковців, зауважимо, що самостійного комплексного дослідження проблеми способу правового регулювання в юридичній науці ще немає. Ця обставина унеможлиблює всебічне вивчення механізму регулятивного впливу права на поведінку людей. Тож актуальним є ґрунтовний аналіз системи чинників, що зумовлюють вибір окремих різновидів способу правового регулювання.

Завдання наукового пошуку полягає в тому, щоб дослідити на загальнотеоретичному рівні чинники, які впливають на вибір способу правового регулювання. Значну увагу приділено виявленню особливостей практичного застосування способів правового регулювання в процесі правової організації різних сфер життя і діяльності людини, що дозволяє виробити рекомендації